

Karolina Prykowska
(Uniwersytet Gdański)
<https://orcid.org/0000-0001-5500-0735>

Kultura materialna w XIV-wiecznych testamentach kobiet z hrabstwa Yorkshire

<https://doi.org/10.26881/sds.2023.26.08>

Keywords: material culture, wills, Yorkshire, women, Middle Ages, clothing, fabrics, money, inventory

Średniowieczne hrabstwo Yorkshire i miasto York od dawna cieszą się zainteresowaniem badaczy, którzy rekonstruuja życie społeczno-gospodarcze ich mieszkańców¹, m.in. poddają analizie testamenty – dokumenty ostatniej woli, które pozwalają w pewnym stopniu wnikać w sferę życia prywatnego ludzi średniowiecza, ujawnić wiele aspektów związanych z życiem rodzinnym, praktykami religijnymi czy kulturą materialną².

Podstawą źródłową niniejszego opracowania są testamenty kobiet z Yorkshire, pochodzące z XIV w. Łącznie przeanalizowano

¹ Do prac wcześniejszych, omawiających historię Yorku oraz hrabstwa Yorkshire, należą m.in.: J. Raine, *Historic Towns: York*, London 1893; M. Thornton, *History and Topography of Yorkshire*, vol. 1–2, Beverley 1856. Współczesne ujęcie dziejów średniowiecznego hrabstwa i Yorku zostało przedstawione w publikacjach: G. Sheehan, *Medieval Yorkshire towns: people, buildings and spaces*, Edinburgh 1998; S.R. Jones, *York: the making of a city. 1068–1350*, Oxford 2013; D.M. Palliser, *Medieval York: 600–1540*, Oxford 2014.

² Testamenty stanowią jedno z najważniejszych źródeł, wykorzystywanych w badaniach nad historią społeczną i gospodarczą, kulturą materialną, mikrohistorią, historią kultury i mentalności, praktykami religijnymi czy historią języka i literatury. Dokumenty ostatniej woli posiadają także ogromne znaczenie w dziedzinie, jaką jest komunikacja społeczna: A. Adamska, *Stąd do wieczności. Testament w perspektywie piśmienności pragmatycznej na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej*, KHKM 2013, R. 61, nr 2, s. 185–200.

treść 30 testamentów kobiet³, sporządzonych w języku łacińskim⁴. Szczegółowy wykaz tych dokumentów znajduje się w Aneksie zamieszczonym na końcu artykułu. Warto nadmienić, że z całego XIV w. zachowało się jeszcze 170 testamentów sporządzonych przez mężczyzn, testamenty kobiet stanowią więc jedynie 15% wszystkich zachowanych tego typu dokumentów z tego okresu.

W wieku XII sporządzanie testamentów stało się w Europie Zachodniej powszechną praktyką, wprowadzoną przez Kościół. Testament utracił więc charakter wyłącznym aktu z dziedziny prawa prywatnego, stał się przede wszystkim aktem religijnym⁵.

³ Zostały one opublikowane w wydawnictwie źródłowym: *Testamenta Eboracensia or Wills registered at York. Illustrative of the history, manners, language, statistics, &c., of the province of York from the year 1300 downwards* eds. J. Raine, J. William, vol. 1, London 1836 [dalej: TE, 1]. Łącznie publikacja ta zawiera 306 testamentów z lat 1316–1429. Najstarszy analizowany tu dokument pochodzi z 1341 r., najpóźniejszy zaś z 1400 r. Spośród wymienionych testamentów kobiet wyłącznie 11 dokumentów zachowało się w oryginale: TE, 1, nr 17, s. 21; nr 13, s. 16; nr 24, s. 32; nr 27, s. 36; nr 36, s. 46; nr 28, s. 36; nr 40, s. 50; nr 42, s. 53; nr 139, s. 165; nr 160, s. 201; nr 172, s. 22. Zachowane dokumenty pochodzą z rejestrów sporządzonych przez arcybiskupów Yorku w latach 1225–1650. Obecnie dokumenty są przechowywane w The Borthwick Institute for Archives. Katalog oraz skany wybranych testamentów znajdują się na stronie internetowej Instytutu: <https://www.york.ac.uk/borthwick/>.

⁴ W analizowanych źródłach można odnaleźć sformułowania zapisane w języku staroangielskim. Potwierdzają one przenikanie się języków wernakularnych do dokumentów ostatniej woli. Według obecnego stanu badań, słownictwo wernakularne gwarantowało precyzję terminologii ważnych dziedzin życia społecznego, zob. A. Adamska, *Od łaciny do języków wernakularnych i z powrotem. Język dokumentu średniowiecznego w świetle nowszych badań* [w:] *Kultura pisma w średniowieczu: znane problemy, nowe metody*, red. A. Adamska, P. Kras, t. 2, Lublin 2013, s. 51–99; A.J. Spedding, *My Testament in English Tongue: A study in the use of the vernacular in medieval wills*, Birmingham 2010.

⁵ Więcej na temat charakteru testamentu w średniowieczu zob. P. Aries, *Człowiek i śmierć*, Warszawa 1989, s. 188–193; Ze względu na charakter, sposób rejestracji i stan zachowania testamentów należy pamiętać o ograniczeniach pozyskiwania informacji z tego typu źródeł historycznych, zob. H. Manikowska, *W poszukiwaniu źródła „totalnego”*. *Najważniejsze kierunki badań nad testamentami ludności miejskiej w XIII–XVIII w.*, KHKM 2020, R. 68, nr 1, s. 25–26; według Martina Nodla testamenty nie są źródłami o charakterze masowym, jako źródła mało reprezentatywne odnośnie do kwestii społecznych ilustrują wyłącznie zjawiska, które w innych przekazach źródłowych nie zostały odzwierciedlone, testamenty są więc niewystarczające do badań mentalności i kultury materialnej, por. M. Nodl, *Středověký testament jako abnormalita* [w:] *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití. Sborník příspěvků z konference uspořádané 30. listopadu 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem Akademie věd České republiky*, red. K. Jíšová, E. Doležalová, Praha 2006,

Dokument ostatniej woli często spisywano przed śmiercią w celu uporządkowania ziemskich spraw, przed rozpoczęciem pielgrzymki na wypadek choroby lub śmierci w podróży, a także tuż po zawarciu związku małżeńskiego⁶.

Zarówno mężczyźni, jak i kobiet sporządzali testamenty, zazwyczaj wykorzystując powszechnie stosowany formularz. Treść dzielono na dwie części: pierwsza z nich zawierała legaty na cele pobożne (*ad pias causas*), w tym zapisy związane z pochówkiem, darowizny na rzecz klasztorów, kościołów, szpitali oraz biednych. W drugiej części natomiast kładziono nacisk na zapisy dotyczące rozdysponowania majątku wśród krewnych czy osób z bliskiego otoczenia testatora. Nie opisywały one jednak zazwyczaj całości jego majątku, a tylko składniki, które nie podlegały ogólnym zasadom dziedziczenia. W tej części pojawiały się zazwyczaj szczegółowe spisy przedmiotów, które z perspektywy czasu przybliżają nam kulturę materialną XIV w.⁷ Przekazy źródłowe pozwalają przeprowadzić analizę zapisów posiadanych przedmiotów będących świadectwem pozycji majątkowej i kultury materialnej mieszkańek hrabstwa Yorkshire.

W średniowiecznej Anglii kobieta zamężna nie miała prawa do rozporządzania własnym majątkiem bez zgody męża. Wszystkie dobra, które wniosła do małżeństwa lub nabyła po ślubie, stały się własnością męża, z wyjątkiem tzw. *paraphernalia*, czyli osobistych ubrań i biżuterii. Inaczej natomiast wyglądała sytuacja wdów i kobiet niezamężnych. Miały one możliwość swobodnego dysponowania swoim majątkiem. Wdowy mogły mieć kontrolę także nad dobrami mężów, które to przekazali im w swoim testamencie⁸.

s. 73–86, pol. wyd.: *idem, Średniowieczny testament jako anomalia* [w:] *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej (XIII–XIX wiek)*, red. M.R. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa 2010, s. 149–160.

⁶ D. Webb, *Medieval European Pilgrimage, c.700 – c.1500*, New York 2002, s. 84, 87, 133–147; S.S. Morrison, *Women Pilgrims in Late Medieval England: Private Piety as Public Performance*, London 2000, s. 45. Dokumenty ostatniej woli sporządzały również kobiety będące w ciąży, zob. J. Ward, *Women in Medieval Europe 1200–1500*, New York 2016, s. 256–257; S. Chojnacki, *Dowries and kinsmen in early Renaissance Venice*, „Journal of Interdisciplinary History” 1975, vol. 4, s. 579.

⁷ Należy jednak pamiętać, że testament nie zawsze oddawał w pełni stan rzeczywistego majątku, jaki posiadał testator, por. M. Nodl, *Średniowieczny testament...*, s. 158–160.

⁸ Pozycja prawna kobiet oraz zasady sporządzania testamentów przez kobiety w średniowiecznej Anglii zostały omówione w pracach: M.M. Sheehan, *The will in medieval England, from the conversion of the Anglo-Saxons to the end of the thirteenth century*, Toronto 1963; R.H. Helmholz, *Married Women's Wills: Probate*,

Na wstępie należy zadać pytanie, w jakim stopniu badane dokumenty są reprezentatywne dla kultury materialnej tamtego okresu. Według Davida Pallisera średniowieczna populacja Yorku mogła osiągnąć swój szczytowy poziom w 1300 r. Prawdopodobnie wynosiła wówczas 20–30 tys. mieszkańców. W 1349 r. liczba ta zmalała nawet o 50% z powodu epidemii dżumy⁹. Spośród analizowanych 30 testamentów kobiet w latach 1341–1350 spisano 12, pozostałe 18 zaś w drugiej połowie wieku XIV. Dokumenty więc ukazują jedynie wybrane przedstawicielki należące do ówczesnej elity¹⁰.

Aby wskazać pozycję majątkową testatorek, warto zwrócić uwagę na zapisy mówiące o przekazywaniu darowizn w formie pieniędzy dla osób świeckich¹¹. Łącznie na ten cel przeznaczono 478 grzywien, co stanowi równowartość 117,63 kg srebra¹². Zestawienie przekazanych pieniędzy zob. tab. 1.

Wśród analizowanych testatorek istniało duże zróżnicowanie majątkowe. Mniej niż połowa (44,3%) w ogóle nie sporządziła zapisu pieniędzy. Sześć asygnowanych darowizn (20%) nie przekraczała w przeliczeniu wartości 1 kg srebra. Sumy większe niż kilogram srebra przekazało 36,7% testatorek. Warto jednak zaznaczyć, że i tutaj występuje duże zróżnicowanie wartości zapisu (zob. wykres 1).

Property, and Piety in Later Medieval England [w:] *Wife and Widow in Medieval England*, ed. S.S. Walker, Ann Arbor 1993; K.J. Lewis, *Female life-writing and the testamentary discourse: women and their wills in later medieval England* [w:] *Medieval women and the Law*, ed. J. Menuge, Woodbridge 2003, s. 57–75; *Women, Agency and the Law, 1300–1700*, eds. B. Kane, F. Williamson, New York 2013.

⁹ D.M. Palliser, *Medieval York...*, s. 163, 181. Warto zaznaczyć, że szacowana populacja całego hrabstwa Yorkshire w 1377 r. wynosiła około 237 tys. mieszkańców, zob. S. Broadberry, B.M.S. Campbell, B. van Leeuwen, *English Medieval Population: Reconciling Time Series and Cross Sectional Evidence*, 2010, https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/seminars/seminars/conferences/venice3/programme/english_medieval_population.pdf [dostęp: 10.12.2022]

¹⁰ Dokumenty ostatniej woli spisane przez ubogich członków społeczeństwa angielskiego nie istnieją. Stanowi to kontrast z krajami śródziemnomorskimi, gdzie testamenty sporządzały kobiety należące do niższych warstw społecznych, zob. J. Ward, *Women in Medieval Europe...*, s. 257;

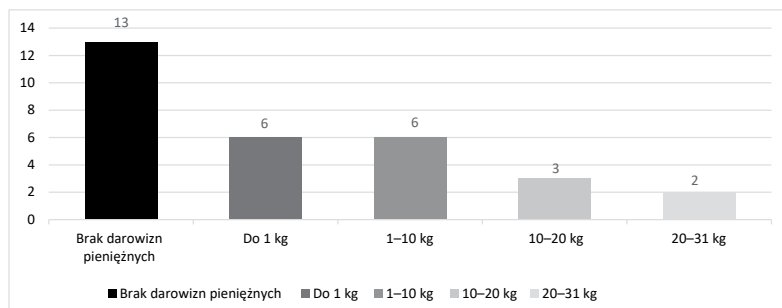
¹¹ Statystycznie 75% darowizn kobiecych było skierowanych do innych kobiet, zob. M.W. Labarge, *A small sound of the Trumpet. Women in Medieval Life*, Boston 1986, s. 36, za: A. Shady, *Women and Wills*, [b.m.d.w.].

¹² Grzywna (marka) to miara obrachunkowa (246 gramów srebra), po 1066 r. była warta 13 szylingów 4 pensy lub 2/3 funta szterlinga. Funt równał się 20 szylingom (s), szyling 12 pensom (d). Funt równał się więc 240 pensom. Więcej na temat systemu monetarnego w średniowiecznej Anglii zob. G. Feliu, *Money and Currency* [w:] *Money and Coinage in the Middle Ages*, ed. R. Naismith, Boston 2018, s. 459.

Tabela 1. Darowizny pieniężne dla kobiet i mężczyzn w testamentach spisanych przez kobiety z Yorkshire w latach 1341–1400

Odbiorcy	Liczba odbiorców	Wartość darowizn wyrażona w srebrze [kg]
Kobiety	43	52,41
Mężczyźni	88	45,43
Wspólnie	brak dokładnych danych	19,79

Źródło: Opracowanie własne na podstawie testamentów cytowanych w pracy (dokładne zestawienie zob. Aneks).

Wykres 1. Zróżnicowanie majątkowe na podstawie przekazanych darowizn pieniężnych [w kg srebra]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie testamentów cytowanych w pracy (dokładne zestawienie zob. Aneks).

Dokładne ustalenie przynależności społecznej testatorek jest utrudnione ze względu na specyficzny ustrój lenny panujący w Anglii¹³. Na podstawie przesłanek znajdujących się w dokumentach

¹³ W ciągu XIV w. ukształtowała się szlachta angielska, składająca się z właścicieli ziemskich oraz rycerstwa. W przeciwieństwie do kontynentu szlachta nie uległa zamknięciu stanowemu. Brakuje tu wyraźnej bariery oddzielającej stan mieszczański od szlacheckiego czy także od wolnych chłopów. Przenikanie się jednej grupy społecznej do drugiej było dość płynne, dlatego też w wielu przypadkach przypisanie testatorek do wyższej czy niższej szlachty angielskiej byłoby wyłącznie hipotezą. W artykule zastosowano więc ogólny podział na rycerstwo czy mieszczaństwo, zob. M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1995, s. 158–163; P.R. Coss, *The Knight in Medieval England, 1000–1400*, Stroud 1995, s. 126–127; *idem, An age of deference [w:] A Social History Of England 1200–1500*, eds. R. Horrox, W.M. Ormrod, Cambridge 2006, s. 42.

i dostępnej literaturze jest możliwe ustalenie statusu społecznego testatorek.

Najwięcej darowizn pieniężnych przekazały kobiety z zamożnych rodzin rycerskich¹⁴. Spośród badanych testatorek najbogatsze były: Małgorzata, wdowa po Wilhelmie z Aldborough¹⁵, oraz Maria Roos (z domu Orreby)¹⁶. Znaczącą sumę zapisała także Joanna, żona Donalda z Hazlerigg¹⁷ i Izabella, żona Wilhelma Fitz Williama, lorda Emley i Sprotborough¹⁸. Z zamożnej rodziny pochodziły Joanna z Walkingham¹⁹, Elena, żona Marmaduka Thweng z Cornborough²⁰, a także Agnieszka, żona lorda Hugo z Harewood z Blyth²¹. Następna

¹⁴ Zob. Aneks.

¹⁵ Więcej na temat rodziny Aldborough zob. P.A. Fox, *Great Cloister: A Lost Canterbury Tale: A History of the Canterbury Cloister, Constructed 1408–14, with Some Account of the Donors and Their Coats of Arms*, Oxford 2020, s. 74–75; G.E. Cokayne, *The complete peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain, and the United Kingdom: extant, extinct, or dormant*, vol. 1, London 1910, s. 102. Interesujący jest zapis dotyczący niebieskiej szaty z futrem dla Marii, opiekunki Wilhelma w chorobie, zob. TE, 1, nr 122, s. 149. Pierwszym mężem Małgorzaty był Piotr Mauley, lord Mulgrave, zob. TE, 1, nr 122, s. 149.

¹⁶ Maria Roos – córka lorda Henryka Percy i Joanny, córki i dziedziczki Jana Orreby. W 1382 r. poślubiła Jana Roos, lorda Hemsley, który zmarł podczas drogi powrotnej z Jerozolimy, zob. D. Richardson, K.G. Everingham, *Plantagenet Ancestry: A Study In Colonial And Medieval Families*, vol. 1, Salt Lake City 2011, s. 87. Prawdopodobnie testatorka ostatnie dni życia spędziła w Percy's Inn, domu należącym do jej rodziny, a znajdującym się na ulicy Walmgate w Yorku, naprzeciwko kościoła św. Dionizego, zob. TE, 1, nr 160, s. 201. W XIV w. ród Percy prowadził intensywną politykę kumulacji dóbr, m.in. poprzez kupno ziemi, korzystne mariaże, wykorzystywanie praw feudalnych czy nadania królewskie. Ród Percy zyskał na znaczeniu, stał się jedną z najbardziej wpływowych rodzin angielskich w tamtym okresie, zob. Ch. Given-Wilson, *The English Nobility in the Late Middle Ages: The Fourteenth-century Political Community*, London–New York 2003, s. 132–135.

¹⁷ Donald z Hazlerigg pełnił funkcję dowódcy wojsk podczas wojen ze Szkocją w latach 1383 i 1384, zob. *Transactions of the Leicestershire Architectural and Archaeological Society*, vol. 7, Leicester 1891, s. 282–286.

¹⁸ Izabella pochodziła z rodu Deincourt, zob. D. Richardson, K.G. Everingham, *Plantagenet Ancestry...*, s. 105.

¹⁹ W literaturze mąż testatorki nosił tytuł „sir”, prawdopodobnie pochodził z warstwy rycerskiej, zob. *Old Yorkshire*, ed. W. Wheeler, Leeds 1885, s. 93–96.

²⁰ J. Burke, *A genealogical and heraldic history of the commoners of Great Britain and Ireland enjoying territorial possessions or high official rank, but uninvested with heritable honours*, vol. 2, London 1836, s. 146–148.

²¹ Rodzina Harwood, lub Harworth, miała istotne znaczenie w Harworth i Blyth, zob. TE, 1, nr 114, s. 142.

testatorka, Agnieszka, była żoną Waltera Percehay, lorda Ryton i prababcią Agnieszki Lockton²². Z rodziną Percehay mogła być spokrewniona Izabella Persay z Yorku²³. Elżbieta była wdową po Mikołaju z Wortley²⁴, Joanna zaś wdową po Panu Wilhelmie Colville z Arncliffe w Cleveland i z Dale²⁵. Łucja, żona Pana Bartłomieja Fanacourt²⁶, pochodząca z zamożnego rodu, nie przekazała żadnej darowizny pieniężnej. Cztery kobiety określiły się jako żony lub wdowy po rycerzach, a były to: Małgorzata, żona Wilhelma Plays, Agnieszka, żona Pana Rogera z (West) Burton, Małgorzata, wdowa po Wilhelmie z Thorpe, oraz Alicja, wdowa po Panu Rogerze z Grimston. W odmiennej sytuacji znajdowała się Emma, której mąż, Wilhelm Paynot z Easingwold, nie był rycerzem²⁷.

²² G. Tate, *The History of the Borough, Castle, and Barony of Alnwick*, vol. 1, Alnwick 1866, s. 400.

²³ W literaturze nazwiska Percehay i Persay występują niekiedy jako tożsame, zob. *The Parliamentary Representation of the County of York 1258–1832*, vol. 1, ed. A. Gooder, Wakefield 1935, s. 121.

²⁴ Córka Adama z Wannerville, lorda Hemsworth, zob. TE, 1, nr 90, s. 123.

²⁵ Wilhelm Colville z Arncliffe – syn i spadkobierca sir Roberta Colville, zob. TE, 1, nr 105, s. 135; „The Yorkshire Archaeological and Topographical Journal”, London 1889, vol. 10, s. 167–168.

²⁶ Córka Roberta de Thweng, lorda mającego posiadłości w Cleveland. W dzieciństwie została wydana za Wilhelma, lorda Latimer, z którym po ponad 10 latach wzięła rozwód. Następnym mężem Łucji był Robert z Everingham, trzecim zaś, ostatnim, Bartłomiej Fanacourt, wspomniany w jej testamentie. Natomiast z Mikołajem Meinill pozostawała w związku nieformalnym, z którego narodził się ich syn, również Mikołaj. W ostatnim czasie ukazała się biografia Łucji, zob. B. Wells-Furby, *Aristocratic Marriage, Adultery and Divorce in the Fourteenth Century: The Life of Lucy de Thweng*, Woodbridge 2019.

²⁷ W literaturze pojawia się Wilhelm Paynot z Easingwold, określane jako *reeve* (rodzaj zarządcy majątku wybierany spośród chłopów), zob. *The North Riding Record Society for the Publication of Original Documents Relating to the North Riding of the County of York*, vol. 2, ed. R. Bell Turton, London 1895, s. 13; Możliwe, że był on mężem testatorki; *reeve* był pośrednikiem między lokalnym chłopstwem a właścicielem ziemi. W teorii chłopci wybierali przedstawiciela wsi, zwanego *reeve* (wójt), który w sądzie występował w ich imieniu. W praktyce jednak *reeve* często bywał mianowany odgórnie, a nie wybierany oddolnie, zob. G.G. Coulton, *Panorama średniowiecznej Anglii*, Warszawa 1976, s. 86; H.S. Bennett, *Life On The English Manor (a Study Of Peasant Conditions 1150–1400)*, Cambridge 1938, s. 155–156, 166–178.

Testamenty spisały także kobiety należące do warstwy mieszczańskiej. Agnieszka z Selby²⁸ i Katarzyna de la Pole²⁹ pochodziły z bogatych rodzin kupieckich. Część testatorek można zakwalifikować do grupy rzemieślniczej ze względu na zawody wykonywane przez ich mężów. Matylda była wdową po kowalu Wilhelmie Benetsonie³⁰, Emma po rymarzu Janie ze Stonegate³¹, Agnieszka zaś żoną żeglarsza Wilhelma Bird z Beverley³². Następne dwie kobiety również wywodziły się z grupy rzemieślniczej, ponieważ Małgorzata z Knaresborough była szwaczką³³, a Alicja Mustard-maker z Ripon trudniła się wyrobem musztardy³⁴. Ponadto Elena

²⁸ *Thirteenth Century England: Proceedings of the Newcastle Upon Tyne Conference, 1985*, eds. P.R. Coss, S.D. Lloyd, Woodbridge 1986, s.134; E. Miller, *Medieval England: Towns, Commerce and Crafts, 1086–1348*, New York 1995, s. 185. Wspomniany w testamencie William Selby mógł pełnić funkcję burmistrza Yorku, zob. F. Drake, *Eboracum, or, The history and antiquities of the city of York, from its original to the present times: together with the history of the cathedral church, and the lives of the archbishops of that see, from the first introduction of Christianity into the northern parts of this island, to the present state and condition of the magnificent fabrick : collected from authentick manuscripts, publick records, ancient chronicles, and modern historians : and illustrated with copper plates: in two books*, London 1736, s. 361.

²⁹ Żona bogatego kupca, a także burmistrza Kingston upon Hull, Williama de la Pole. Więcej na temat rodziny de la Pole, zob. E.B. Fryde, *The Wool Accounts of William de la Pole: a Study of Some Aspects of the English wool trade at the start of the Hundred Years' War*, York 1964; H.R. Fox Bourne, *English Merchants: Memoirs in Illustration of the Progress of British Commerce*, London 1886, s. 33–47.

³⁰ Ch. Wareing Bardsley, *A dictionary of English and Welsh surnames, with special American instances*, London 1901, s. 516.

³¹ R.B. Dobson, *Church and Society in the Medieval North of England*, London–Rio Grande 1996, s. 256. Testatorka prawdopodobnie prowadziła browar w Yorku, zob. D. Rock, *The Church of our Fathers as Seen in St. Osmund's Rite for the Cathedral of Salisbury: With Dissertations on the Belief and Ritual in England Before and After the Coming of the Normans*, vol. 3, London 1852, s. 38.

³² TE, 1, nr 176, s. 240: „Ego Agnes uxor Willielmi Bird de Beverlaco, schipman”.

³³ Pod koniec XIV i na początku XV w., ze względu na niedobór siły roboczej, kobiety miały najwięcej możliwości zatrudnienia. Zazwyczaj podejmowały się pracy, która stanowiła rozszerzenie obowiązków domowych, takich jak szycie, szydełkowanie, wyrób różnego rodzaju tekstyliów czy przygotowywanie żywności, zob. H. Swanson, *Medieval British Towns*, London 1999, s. 51; P.J. Goldberg, *Women, Work, and Life Cycle in a Medieval Economy: Women in York and Yorkshire c. 1300–1520*, Oxford 1992, s. 122; C.F. Palmer, *The Friar Preachers, or Black Friars of York*, „Yorkshire Archaeological Journal” 1881, vol. 6, s. 411.

³⁴ E. Power, *Medieval Women*, Cambridge 2012, s. 57.

z Bilbrough³⁵ czy Krystyna, wdowa po Janie Rous z Yorku³⁶, mogły reprezentować grupę drobnych rzemieślników. Z analizy dokumentu Alicji, wdowy po Janie Henriot z Blyth, wynika, że nie pochodziła z zamożnej rodziny, przekazała bowiem przedmioty wyposażenia domowego, ubrania czy dobra związane z gospodarstwem. Dokumenty ostatniej woli Matyldy z Kirkbridge i Joanny, wdowy po Janie Laburn z Yorku, nie zachowały się w całości, obejmują bowiem tylko kilka zapisów, na podstawie których trudno określić przynależność tych kobiet do danej grupy społecznej.

Zapisy przedmiotów ze srebra, biżuterii, książek i zbroi

Świadectwem pozycji majątkowej wspomnianych kobiet, obok posiadanych pieniędzy, były przede wszystkim zapisy drogowanych przedmiotów wykonanych ze srebra, kosztownych materiałów (tab. 2)³⁷, książek, zbroi czy elementów uzbrojenia. Wzmianki o nich znajdują się w nieco ponad połowie (53,3%) analizowanych dokumentów. Kosztowności rozdzielono łącznie 75 osobom, z czego 57,3% obdarowanych stanowiły kobiety. W wielu przypadkach jeden obdarowany otrzymywał kilka sztuk danego przedmiotu (zob. tab. 2).

Przekazywane w testamentach dobra często są bardzo szczegółowo opisywane. Testatorzy, poprzez precyzyjny dobór słów, próbowali podkreślić swoje przywiązanie zarówno do przedmiotu, jak i do osób obdarowanych. Według Lisy Liddy robiono to na dwa sposoby: albo kojarzono przedmiot z ważnym momentem w życiu

³⁵ Zarówno w średniowieczu, jak i obecnie Bilbrough ma status wsi. Testatorka wskazała York jako miejsce jej pochówku, musiała więc przenieść się ze wsi i zamieszkać na stałe w Yorku.

³⁶ Pokrewieństwo z rodziną Roos jest mało prawdopodobne, testatorka przekazała głównie przedmioty codziennego użytku, m.in. kociołek do warzenia piwa. Jako wdowa mogła zajmować się jego sprzedażą albo warzeniem piwa na własny użytek. Więcej na ten temat zob. J.M. Bennett, *Ale, Beer, and Brewsters in England: Women's Work in a Changing World, 1300–1600*, Oxford 1996.

³⁷ Tabela przedstawia przedmioty, które najczęściej występowały w badanym źródle. Wyłącznie jako jedną sztukę zapisano srebrną, pozłacaną beczkę, mały nóż (*cultellus*), diament, krzyż, wizerunek Najświętszej Marii Panny wykonany z kości słoniowej czy biżuterię określaną jako *nouch*, termin ten mógł oznaczać zarówno broszkę, kolczyki, jak i naszyjnik. W pojedynczych dokumentach pojawiają się darowizny w postaci 400 pereł i dwóch naszyjników.

testatora, albo opisywano doświadczenia testatora lub odbiorcy z darowanym przedmiotem. Przedmioty tworzyły lub wzmacniały więź między testatorem a odbiorcą³⁸. Majątek trafiał do członków rodziny, przyjaciół, służby, a także lokalnej społeczności, z którą byli związani testatorzy. Należy jednak pamiętać, że testamenty nie oddają w pełni obrazu całej społeczności, z którą był powiązany testator. Niemniej jednak można zauważyć silną więź zapisującego z osobami z jego otoczenia.

Tabela 2. Zapisy testamentowe drogocennych przedmiotów*

Zapisywane przedmioty	Cechy przedmiotów	Szt.	K	M	T
Pierścienie	z diamentami, rubinami, szafirami, szmaragdem, perydotem ³⁹ , perłą; z czarnym kamieniem, w którym zatopiony był robak (prawdopodobnie bursztyn); z inskrypcją „Jezu, bądź moją pomocą”	20	9	7	9
Broszki	brak opisu	6	2	3	3
Sznury modlitwne ⁴⁰	srebrne, bursztynowe, z czerwonego koralu; z ozdobnym i srebrnym paciorkiem, z perłą, z tarczą św. Jerzego	12	10	2	7

³⁸ Zob. L. Liddy, *Affective Bequests: Creating Emotion in York Wills, 1400–1600* [w:] *Understanding Emotions in Early Europe*, eds. M. Champion, A. Lynch, Turnhout 2015, s. 273–289.

³⁹ Przezrocyste odmiany oliwinu, minerału skalotwórczego, używane w jubilerstwie noszą nazwy chryzolit lub perydotu, są barwy zielonawożółtawej, żółtej lub oliwkowej. Termin „perydot” używany jest głównie w Anglii, zob. K. Maślankiewicz, *Kamienie szlachetne*, Warszawa 1960, s. 143.

⁴⁰ W badanych dokumentach sznury modlitwne nazywane są: *par de beds*, *par de Pater nosters*, *par de precum*. Według *Middle English Dictionary*: *par de beds* i *par de Pater nosters* oznacza różaniec. Modlitwa różańcowa zaczęła się upowszechniać od XV w., więc *par de beds* i *par de Pater nosters* musiały być sznurami modlitwymi.

Kielichy ⁴¹	srebrne, pozłacane, z drewna klonowego, które określano jako mazer ⁴² lub inglfart; bogato zdobione, z pozłocaną opaską wokół czary lub wizerunkiem Trójcy Świętej, z herbami konkretnych rodów; przeznaczony do celów liturgicznych, przekazywany następnym osobom ⁴³	15	6	7	9
Łyżki	brak opisu	40	9	5	5
Tabliczki do pisania pokryte woskiem	srebrne, pozłacane	3	1	2	3
Kawałki srebra	×	6	1	7	4

* W tabeli zastosowano następujące skróty: Szt. – sztuki danego przedmiotu; K – liczba obdarowanych kobiety; M – liczba obdarowanych mężczyzn; T – liczba testamentów, w których wystąpił dany przedmiot

Źródło: Opracowanie własne na podstawie testamentów cytowanych w pracy (dokładne zestawienie zob. Aneks).

Zapisy książek występują tylko w 16,6% wszystkich analizowanych dokumentów⁴⁴. Sporządziły je kobiety pochodzące z zamożnych

⁴¹ W analizowanych dokumentach kielichy występują pod wieloma nazwami: *ciphus, cuppe, calix, coupe*. Więcej na temat kielichów w średniowiecznej Anglii zob. C.M. Woolgar, *The Culture of Food in England, 1200–1500*, New Haven–London 2016, s. 55–60.

⁴² W źródłach pochodzących z XIII–XVI w. kielichy występują pod wieloma nazwami, takimi jak *ciphi, cuppa, de mazer, de murra, mazeri, ciphi murrei, mazeri, hanaps de mazer, murrae mazars*. Najczęściej wykonywane były z drewna klonowego o charakterystycznej strukturze (tzw. drewno ptasie oczko), zob. W.H. Hope, *In the English medieval drinking bowls called Mazers* [w:] *Archaeologia: Or Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity*, vol. 50, London 1887, s. 129. Zgodnie z *Middle English Dictionary* przyjęłam, że kielichy te wykonano z drewna klonowego, nie można także wykluczyć, że mogły być zrobione z kamienia zwanego murra, służącego do wytwarzania kosztownych naczyń, zob. J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2003, s. 645.

⁴³ Świadczy o tym zapis dotyczący kielicha: „który miałam jako podarunek od matki teźe” (tj. Joanny, córki Pana Galfryda ze Scrope), zob. TE, 1, nr 13, s. 16.

⁴⁴ Z analizy 2286 zarejestrowanych testamentów osób świeckich, mieszkających w Yorku z lat 1321–1500 wynika, że tylko 107 (mniej niż 5%) zawierało

rodzin rycerskich. Łącznie 12 egzemplarzy ksiąg otrzymało 2 mężczyzn i 7 kobiet, w tym córki testatorek. Przeważają tu księgi o charakterze religijnym, służące osobistej pobożności w nurcie *devotio moderna*, takie jak: modlitewnik (*rotulum de Passione*)⁴⁵, brewiarz czy psalterz, często wykorzystywane również do nauki czytania⁴⁶. Księgi te służyły nie tylko do indywidualnego odmawiania modlitw, ale również do odprawiania nabożeństw w prywatnych kaplicach⁴⁷. W zapisach testatorek wymieniono także dzieła literackie poruszające tematykę religijną, jak *Abbey of the Holy Ghost*⁴⁸ i *Livre de seyntz medicines (Book of Holy Medicines)*⁴⁹. Brakuje tekstów, które nie miały charakteru dewocyjnego⁵⁰. Testatorki przekazały

zapisy jednej lub większej liczby książek. Dokumenty należały do przedstawicieli elit kupieckich, rzemieślników i ich żon, a także nielicznej szlachty przebywającej w mieście. Książki miały głównie osoby zamożne. Zgodnie z opinią S.H. Cavanaugh niektórzy testatorzy, sporządzając swój testament, nie wymieniali wszystkich lub nawet żadnej z posiadanych książek. Dlatego też dokumenty ostatniej woli często nie odzwierciedlają w pełni rzeczywistego księgozbioru testatora, zob. P.J. Goldberg, *Lay Book Ownership in Late Medieval York: The Evidence of Wills*, „The Library” 1994, Issue 3, s. 181–189, za: S.H. Cavanaugh, *A study of books privately owned in England: 1300–1450*, Philadelphia 1980, s. 5–17.

⁴⁵ J.H. Friedman, *Northern English Books, Owners and Makers in the Late Middle Ages*, New York 1995, s. 10; TE, 1, nr 160, s. 201; Zamożniejsze kobiety posiadały relikwie, psalterze, dzieła z zakresu mistyki a także różańce, pozwalające na pogłębienie życia religijnego. Biedniejsze natomiast wyrażały swoje oddanie świętym i nadzieję na ich wstawiennictwo, przekazując pieniądze na świece, które miały palić się przed obrazami, zob. J. Ward, *Women in England in the Middle Ages*, London–New York 2006, s.184–185.

⁴⁶ S.G. Bell, *Medieval Women Book Owners: Arbiters of Lay Piety and Ambassadors of Culture* [w:] *Women and Power in the Middle Ages*, eds. M. Carpenter Erler, M. Kowaleski, Athens 1988, s. 163.

⁴⁷ Każdy dom należący do zamożnej rodziny miał swoją prywatną kaplicę, w której odbywały się nabożeństwa religijne, zob. Ch. Given-Wilson, *The English Nobility...*, s. 92.

⁴⁸ TE, 1, nr 199, s. 270; G.R. Keiser, *Lincoln Cathedral Library MS. 91: Life and Milieu of the Scribe*, „Studies in Bibliography” 1979, vol. 32, s. 170;

⁴⁹ TE, 1, nr 160, s. 201. Jest to autobiograficzny i alegoryczny traktat autorstwa Henryka z Grosmont, pierwszego księcia Lancaster, i opowiadający o jego grzechach i pokucie, zob. J.B. Friedman, *Northern English Books...*, s. 16; M.T. Tavormina, *Henry of Lancaster. The Book of Holy Medicines* [w:] *Cultures of Piety: Medieval English Devotional Literature in Translation*, eds. A.C. Bartlett, T.H. Bestul, New York 2018, s. 19–40; N.K. Yoshikawa, *Holy Medicine and Diseases of the Soul: Henry of Lancaster and Le Livre de Seyntz Medicines*, „Medical History” 2009, vol. 53, s. 397–414.

⁵⁰ Niewielka liczba książek nieliturgicznych i niedewocyjnych prawdopodobnie wynika z tego, że uważano je za niepoważne lub nieodpowiednie w kontekście tak formalnego dokumentu jak testament. Takie dzieła mogły mieć też niewielką

także elementarze, które prawdopodobnie wcześniej otrzymały od swoich krewnych⁵¹. W przypadku dwóch egzemplarzy psalterzy wiadomo, że były napisane w języku angielskim i francuskim⁵², pozostałe księgi prawdopodobnie w języku łacińskim. Jedna z testatorek przekazała swój nowy księgozbiór, nie określając dokładnie, ile liczył ksiąg. Pojawiające się w testamentach księgi świadczą o tym, że musiały mieć dla testatorek szczególną wartość.

Co ciekawe, w testamencie Małgorzaty z Aldborough pojawił się zapis zbroi i elementów uzbrojenia⁵³. Zapewne należała ona wcześniej do ojca lub któregoś z mężów testatorki lub stanowiły własność Edwarda Baliola, powiązanego z rodziną Małgorzaty. Syn testatorki Piotr Mawley otrzymał wyposażenie służące do ochrony ramion, kości piszczelowych i stóp, rękawice, napierśniki, hełm typu basinet z przyłbicą, czerwony dublet i pikowaną tunikę służącą jako ubranie obronne. Kolor czy materiał, z którego wykonano elementy uzbrojenia, potwierdzają, że były to drogie przedmioty stanowiące ponadto dobra rodowe.

Widoczna jest korelacja między zapisami pieniężnymi a posiadanymi przedmiotami luksusowymi testatorek. Zamożniejsze kobiety przekazywały także biżuterię, przedmioty wykonane z metali szlachetnych, księgi, a w jednym przypadku także zbroję⁵⁴.

wartość pieniężną, przez co nie uwzględniano ich w dokumentach ostatniej woli. Pod koniec XIV w. małe teksty o charakterze dewocyjnym można było nabyć w Anglii za mniej niż jednego szylinga, zob. S.G. Bell, *Medieval Women Book Owners...*, s. 154; P.J. Goldberg, *Lay Book...*, s. 181–189;

⁵¹ Przekazany przez testatorkę elementarz należał wcześniej do jej ojca, zob. TE, 1, nr 160, s. 201. Książki należące do kobiet, zwłaszcza elementarze, wskazują, że ograniczanie dostępu kobiet do formalnej, czyli gramatycznej edukacji, nie stanowił dla nich przeszkody, aby nauczyć się czytać, zob. P.J. Goldberg, *Lay Book...*, s. 181–189.

⁵² Literatura dewocyjna w średniowieczu była napisana przede wszystkim po łacinie, dostępnej wyłącznie dla niewielkiej części społeczeństwa świeckiego. Większość kobiet nie знаła łaciny, w przeciwieństwie do mężczyzn, którzy często uczyli się jej w ramach przygotowań do ewentualnej kariery w kościele. Kobiety odegrały więc znaczącą rolę jako inicjatorki przekładów z łaciny na języki wernakularne, przyczyniły się do rozwoju literatury wernakularnej w ogóle. Nagły wzrost takich przekładów nastąpił w XII i XIII w. wraz z rozwojem *The Book of Hours* (tzw. godzinki), zob. S.G. Bell, *Medieval Women Book Owners...*, s. 165.

⁵³ Zob. TE, 1, nr 122, s. 149.

⁵⁴ Dokładne zestawienie zob. Aneks.

Zapisy ubrań

Ważnymi przedmiotami, wskazującymi na pozycję majątkową testatorek, były ubrania⁵⁵. Dyspozycje zawierają często wiele wzmianek odnoszących się do poszczególnych elementów ówczesnego stroju – koloru i stanu ubrania, tkaniny, z którego zostało wykonane czy charakterystycznych cech, np. zdobień. Treść dokumentów potwierdza różnorodność szat i dodatków.

Analiza przekazywanych przedmiotów dostarcza wiele informacji o modzie z drugiej połowy XIV w. Najczęściej zapisywano koszulę sięgającą zazwyczaj do kolan, noszoną pod okryciem wierzchnim, długie okrycie wierzchnie lub ogólnie suknię, krótki wełniany płaszcz (*courtby*) i okrycie w postaci płaszcza, chusty. Dość często przekazywano same kaptury, płaszcze, okrycia wierzchnie przypominające dzwon czy długie wierzchnie szaty⁵⁶.

W wielu zapisach pojawiają się różnego rodzaju okrycia na głowę, m.in.: kobieca chusta na głowę lub welon z delikatnego materiału (*covershif*). Zakrywano nimi włosy, boki twarzy, tylną część szyi i ramiona. Następnie były welony ślubne (*flammeolum*) i różnego rodzaju siatki na włosy (*reticulum*, *calamandro*) czy pasek materiału (*filett*), który noszony wokół głowy jako ozdoba równocześnie przytrzymywał fryzurę⁵⁷.

⁵⁵ *Encyclopedia of Medieval Dress and Textiles of the British Isles, c. 450–1450*, eds. G.R. Owen-Crocker, E. Coatsworth, M. Hayward, Leiden 2012, s. 607; I. Turneau, *Słownik ubiorów: tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999. Warto wspomnieć o projekcie *The lexis of cloth and clothing in Britain c. 700–1450: origins, identification, contexts and change*, mającego na celu stworzenie encyklopedii średniowiecznych strojów, tekstyliów czy ozdób. Projekt znajduje się na stronie internetowej: <http://lexisproject.arts.manchester.ac.uk/research/index.html> [dostęp: 10.12.2022].

⁵⁶ Można wymienić jeszcze: surkot (*supertunica*), szatę zakładaną pod *tunica* (*subtunica*), szatę dla mężczyzn lub chłopców noszoną jako ubiór wierzchni (*kirtill*), koszulę, żołnierską szatę wierzchnią (*armilausa*). Warto wspomnieć także o ubraniach, które wystąpiły wyłącznie w jednej sztuce, np.: *vestmentum*, *dalmatica*, *cota*, *casula*, *colobium*, *attyre de mapell leves* (szata z motywem liści klonu), *warniamente* (wielobarwna szata).

⁵⁷ Mogła to być opaska nakładana na przód głowy jako oznaka panieństwa, zob. G.R. Owen-Crocker, *Pomp, Piety, and Keeping the Woman in Her Place: The Dress of Cnut and Aelfgifu-Emma* [w:] *Medieval Clothing and Textiles*, vol. 1, eds. R. Netherton, G.R. Owen-Crocker, Woodbridge 2015, s. 49. W zapisach pojawia się także jedna przepaska (*zona*), ozdobne nakrycie głowy (*dorlot*), pasek lub broszka (*kyngll*).

W opisach strojów dominują kolory: niebieski, czerwony, brązowy i zielony. Sporadycznie pojawiają się: biały, czarny i fioletowy. Wiele ubrań określono jako wielobarwne, co uniemożliwia identyfikację koloru dominującego. Najczęściej powtarzały się barwy występujące naturalnie w przyrodzie, uważane za dzieło Boże, zatem naturalnie piękne⁵⁸.

Wiele ubrań wierzchnich było wykonanych z futra lub miało elementy futrzane, np. rękawy czy kaptury⁵⁹. Niektóre zaś uszyto z brązowej i wełnianej tkaniny *burneto* lub tkaniny *sorticle*. Pojawiają się także szaty określone jako *russet*⁶⁰. Okrycia na głowę często były jedwabne, lniane lub wykonane z krepy.

Wyraźnie oznaczano produkty pochodzące z importu. Takie zapisy pojawiają się dwukrotnie: dotyczą Paryża i Wormacji⁶¹, a więc terenu Francji i Rzeszy. Z braku podobnych adnotacji na pozostałych ubraniach należy wnioskować, że większość wytwarzano lokalnie, ponieważ pod koniec XIV w. York stanowił jeden z głównych ośrodków produkcji tkanin. Miasto było zarówno producentem, jak i dystrybutorem materiałów. W XV w. przemysł tekstylny w Yorku zaczął upadać, czego oznaką była malejąca ilość sukna wywożonego przez kupców z Yorkshire przez port morski w Hull⁶².

Zapisy wyposażenia domowego

W dokumentach ostatniej woli osób zamożnych wymieniano głównie przedmioty o znacznej wartości. Natomiast testamenty sporządzane przez uboższych przypominają inwentarz przedmiotów gospodarstwa domowego codziennego użytku⁶³.

⁵⁸ M. Pastoureau, *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006, s. 146–147.

⁵⁹ W zapisach pojawiają się darowizny ubrań z futrem wiewiórki lub gronostaja. W średniowieczu futra gronostaja i popielicy uważano za najcenniejsze. Wytwarzano z nich kołnierze i podbicia paradnych strojów, zob. M. Pastoureau, *Życie codzienne we Francji i Anglii w czasach rycerzy Okrągłego Stołu*, Warszawa 1983, s. 72. Więcej na temat futer w średniowiecznej Anglii, zob. V. Elspeth, *The English Fur Trade in the Later Middle Ages*, Oxford 1966, s. 133–155.

⁶⁰ Szaty w kolorze szarym lub matowoczerwonym albo wytworzone z tkaniny w stonowanym kolorze, które często nosili ubodzy.

⁶¹ Zob. TE, 1, nr 122, s. 149; nr 52, s. 70.

⁶² H. Swanson, *Medieval...*, s. 41–42.

⁶³ M.M. Sheehan, *The will...*, s. 283. Warto wspomnieć o pracy doktorskiej J.H. Liddy, dotyczącej kultury materialnej XV–XVI-wiecznych gospodarstw domo-

Najczęściej pojawiają się wzmianki dotyczące wyposażenia łóżka. Wyróżnić tu można: prześcieradła⁶⁴, koce, różnego rodzaju nakrycia⁶⁵ i poduszki⁶⁶, materace, pierzyny⁶⁷ i pościel. Zapisywano także same łóżka, często o bogatych zdobieniach z motywami roślin lub zwierząt, a także z herbami rodowymi. W wielu przypadkach podawano informację o kolorze łóżka czy miejscu, gdzie zostało ono wykonane⁶⁸. Pozostałe meble, takie jak skrzynie czy ławki, przekazywano sporadycznie⁶⁹. W dokumentach można odnaleźć zapisy przedmiotów związanych z przygotowywaniem posiłków i przechowywaniem żywności. Pojawiają się różnego rodzaju garnki kuchenne⁷⁰, naczynia, płaskie talerze, miski, dzbanki i pojemniki na wodę. Wymienione są także naczynia do przechowywania wosku, oleju lub innego tłuszczu, używane do oświetlenia. Kobiety

wych w Yorku, zob. J.H. Liddy, *Domestic Objects in York, c.1400–1600: Consumption, Neighbourhood and Choice*, York 2015.

⁶⁴ W jednym zapisie występuje informacja, że prześcieradło miało zostać użyte przy pochówku, zob. TE, 1, nr 157, s. 196. Zwłoki uboższych, a także małych dzieci pochodzących z bogatych rodzin, zaszywano w grube płótno, a następnie wrzucano do wspólnych dołów, zob. P. Aries, *Człowiek...*, s. 206.

⁶⁵ Najczęściej zapisywano dekoracyjną tkaninę z malowanym, haftowanym lub tkanym wzorem, używaną jako narzutę na łóżko, dywan, a także gobelin (*tapetum, chalon*). Narzutę na łóżko określoną jako *coverlite*. Wspomniane w dokumentach *coopertorium* i *canevac* mogły być rodzajem przykrycia.

⁶⁶ W źródle poduszki określane są jako *quyssyns, bolster, coddys, pulvinus*. Przekazano również worek wypchany wełną lub puchem, używany jako poduszka (*quilt*), ze zdobieniami przedstawiającymi mężczyzn i kobiety, zob. TE, 1, nr 171, s. 219.

⁶⁷ Jest również wymieniona koldra czy poduszka wypełniona pierzem (*lectum plumalem* lub *fethirbed*). W jednym zapisie występuje informacja, że obdarowana osoba używała jej już wcześniej, zob. TE, 1, nr 146, s. 180.

⁶⁸ Posiadanie łóżka stanowiło przywilej najbogatszych. Należało do wystawniejszych sprzętów domowych. Najczęściej znajdowało się w pomieszczeniu, przez które w ciągu dnia przechodziło wiele osób. Dlatego też starano się, aby wyglądała okazale i bogato, zob. A. Marciniak-Kajzer, *Rzeczy ludzi średniowiecza. W domu*, Łódź 2020, s. 304–318. W analizowanym źródle łóżka zazwyczaj miały różne odcienie koloru niebieskiego i czerwonego. Pojawia się również kolor biały i czarny. W jednym dokumencie podkreślono, że mebel ten pochodził z pracowni w Norfolk, zob. TE, 1, nr 122, s. 149. Sporadycznie pojawiają się elementy łóżka, takie jak: rama, baldachim, podpory lub ramy baldachimu.

⁶⁹ Większość majątku ruchomego przechowywano w skrzyniach lub szkatułkach. W testamentach skrzynie określano jako *cista, arca, cofre*, a szkatułki *forsarium* i *pixis*. Przedmioty te zdobiono herbami czy przedstawieniami dam i rycerzy. Oprócz skrzyń i ławek zapisano jedną szafę i kredens (*cupbord*).

⁷⁰ Garnki (*ollae, possenet, caccabus*) były używane wcześniej przez obdarowane osoby, zob. TE, 1, nr 146, s. 180. Przedmiot o nazwie *cortina* mógł oznaczać zarówno kociołek do gotowania, naczynie, jak i narzutę.

zajmujące się warzeniem piwa na własny użytek lub prowadzące browar przekazały kociołki do gotowania brzezki lub niesfermentowanego trunku oraz kadź do produkcji brzezki⁷¹. Z innych przedmiotów domowych wymienić można: ręczniki, obrusy⁷², ozdobną tkaninę na ścianę i gobelin⁷³.

Zapisy tkanin, materiałów i surowca do ich produkcji

Tylko w kilku testamentach (13,3%) znajdują się zapisy przekazania wyrobów włókienniczych, takich jak: len, płótno, sukno i tkanina wełniana. Pojawia się także zapis skóry z białym futrem jagnięcia. W kilku przypadkach zaznaczono, że miały z nich powstać: komże, kaptury, koszula czy ogólnie szata. Występuje także zasłona określona jako *plytts* lub uszyta z delikatnej tkaniny typu *lampasduke* albo kosztownej tkaniny *cypres*. Łącznie zapisy o takim charakterze otrzymało 7 mężczyzn i 15 kobiet.

Zapisy inwentarza żywego i produktów rolnych

W 7 testamentach znajdują się zapisy testatorek dotyczące rozdysponowania zwierząt gospodarskich: owiec, wołów, koni, krów, świń, a także kur. W paru testamentach widnieją zapisy mówiące ogólnie o przekazaniu zwierzęcia (*animal*) lub zwierzęcia pociągowego (*jumentum*). Łącznie przekazano 88 sztuk. Zwierząt mogło być więcej, biorąc pod uwagę nieznaną liczbę cieląt oraz owiec przeznaczonych do rozrodu.

W 8 testamentach kobiet znajdują się także zapisy dóbr i przedmiotów związanych z gospodarstwem. Łącznie darowizny o takim charakterze otrzymało 8 mężczyzn i 5 kobiet. Dotyczą one zboża (pszenicy i jęczmienia), a także innych płodów rolnych, które w momencie spisania testamentu nie zostały jeszcze zebrane

⁷¹ W źródle kociołki i kadź występują pod nazwami: *kimely*, *plumbum*, *breuled in fournes*, *maskefat*.

⁷² W jednym testamencie zarówno obrus, jak i ręcznik zostały wytworzone w Paryżu, zob. TE, 1, nr 122, s. 149.

⁷³ Przekazany gobelin był w kolorze czerwonym, miał niebieskie krawędzie, przedstawiał herby Balliol i Aldborough, zob. TE, 1, nr 122, s. 149.

z pola. Przekazano również sprzęt gospodarczy w postaci uprzęży dla konia lub zwierzęcia pociągowego (*hernes*), pługów i różnego rodzaju wozów (*carrum*, *plaustrum*, *carrettus*, *carpendaria*). Ponadto pojawiły się dwa zapisy dotyczące przekazania majątku ruchomego, znajdującego się w Amotherby i St. Neots (Cambridgeshire)⁷⁴.

Podsumowanie

Zachowane do dziś dokumenty ostatniej woli kobiet z Yorkshire zawierają wiele informacji na temat zapisu przedmiotów, które ukazują kulturę materialną drugiej połowy XIV w. Na podstawie danych zawartych w testamentach i literaturze ustalono status społeczny większości testatorek. Najczęściej wywodziły się one z zamożnych rodzin rycerskich. Nie brak jednak kobiet reprezentujących warstwę mieszczańską, głównie grupy rzemieślnicze, choć 2 testatorki pochodziły z bogatych rodzin kupieckich.

Przekazane sumy pieniędzy wskazują, że wśród analizowanych testatorek istniało duże zróżnicowanie majątkowe. Jednak nie tylko ilość rozdysponowanych pieniędzy była świadectwem pozycji majątkowej wspomnianych kobiet. W dokumentach pojawia się wiele zapisów cennych przedmiotów wykonanych ze srebra czy kosztownych materiałów, jak np. kość słoniowa. Kobiety pochodzące z zamożnych rodzin rycerskich przekazywały także książki religijne służące osobistej pobożności. Odnotowano także teksty literackie i elementarze, które świadczą o tym, że kobiety z najwyższych warstw społecznych miały dostęp do słowa pisanego. Licznie występują dyspozycje dotyczące przekazania ubrań, nierzadko kosztownych, wskazujących na pozycję majątkową testatorek. Stanowiły one nie tylko świadectwo przynależności do grupy społecznej, ale jako rzeczy cenne użytkowano je przez długi czas, zapisując kolejnym krewnym i bliskim. Bardzo dokładne opisy zawarte w testamentach świadczą o wielkiej różnorodności szat i dodatków. Liczba fachowych terminów użytych w dokumentach wskazuje nie tylko

⁷⁴ Prawdopodobnie testatorka miała w tej miejscowości rodzinę lub stamtąd pochodziła. Została wydana za Wilhelma Colville z Arncliffe w Cleveland i z Dale. Może to świadczyć o intensywnej migracji kobiet pochodzących ze stanu szlacheckiego w związku z zawieraniem przez nie małżeństwami.

na biegłość pisarza, ale przede wszystkim na wielkie bogactwo typów ówczesnych ubiorów kobiecych. Zwraca uwagę także zróżnicowanie kolorów materiałów ubrań i użycie drogich futer.

Badane dokumenty zawierają wiele informacji na temat przedmiotów, którymi posługiwały się XIV-wieczne mieszkanki hrabstwa i miasta York. W dokumentach skrupulatnie wymieniano też przedmioty stanowiące wyposażenie domów, ze szczególnym uwzględnieniem sypialni i kuchni. W kilku dokumentach zapisano również wyroby włókiennicze, z których miały powstać szaty czy kaptury. Nie brakuje zapisów dotyczących rozdysponowania przez testatorki rzeczy zgromadzonych w warsztacie pracy, zwierząt gospodarskich i produktów związanych z gospodarstwem wiejskim. W sumie dokumenty te dają nam przybliżony obraz kultury materialnej wyższych warstw mieszkanki XIV-wiecznego Yorkshire.

Aneks

Wykaz testamentów kobiet z Yorkshire z lat 1341–1400

Legenda:

A – Źródło (TE, t. 1); **B** – Data spisania dokumentu; **C** – Testatorka; **D** – Przypuszczalna przynależność społeczna; **E** – Przekazana suma w srebrze [kg]; **F** – Ubrania i tkaniny; **G** – Wyposażenie domu; **H** – Przedmioty ze srebra i biżuteria, zbroja i broń; **I** – Zwierzęta i dobra związane z gospodarstwem; **J** – Książki

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
nr 4, s. 3	13.03.1341	Elena z Bilbrough	brak danych	–	+	–	+	–	–
nr 6, s. 5	7.09.1342	Krystyna, wdowa po Janie Rous z Yorku	brak danych	–	+	+	–	–	–
nr 17, s. 21	14.09.1346	Emma, żona Wilhelma Paynot z Easingwold	brak danych	0,66	+	+	+	+	–
nr 13, s. 16	30.01.1346	Joanna z Walkingham (Hill)	rycerstwo	11,86	+	–	+	+	+
nr 24, s. 32	6.01.1346	Lucja, żona Pana Bartłomieja Fanacourt	rycerstwo	–	+	–	–	–	–

nr 27, s. 36	2.12.1346	Agnieszka, żona Pana Rogera z (West) Burton, rycerza	rycerstwo	-	-	-	-	-	-	-
nr 36, s. 46	18.05.1347	Alicja, wdowa po Janie Henriot z Blyth	brak danych	-	+	-	+	-	+	-
nr 28, s. 36	potwierdzenie 27.07.1348	Małgorzata, wdowa po Wilhelmie z Thorpe, rycerzu	rycerstwo	-	-	-	-	-	-	-
nr 29, s. 37	1347	Matylda z Kirkbridge	brak danych	-	-	+	+	-	-	-
nr 30, s. 37	31.01.1347	Alicja, wdowa po Panu Rogerze z Grimston, rycerzu	rycerstwo	-	-	-	-	-	-	-
nr 40, s. 50	25.07.1348	Izabella, wdowa po Wilhelmie z Emley, rycerzu	rycerstwo	12,15	+	+	+	+	+	+
nr 42, s. 53	21.01.1348	Agnieszka Percehay, wdowa po Walterze Percehay	rycerstwo	1,23	-	-	-	+	+	-
nr 52, s. 70	(po) 21.05.1359	Agnieszka z Selby	mieszczanstwo	1,04	+	+	+	+	+	-
nr 66, s. 87	17.08.1369	Emma, wdowa po Janie ze Stonegate	mieszczanstwo	-	+	-	+	-	+	-
nr 86, s. 119	1.07.1381	Katarzyna, wdowa po Wilhelmie de la Pole	mieszczanstwo	-	-	-	-	-	-	-

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
nr 90, s. 123	20.10.1382	Elzbieta, wdowa po Mikolaju z Wortley, rycerzu	rycerstwo	1,13	-	-	-	+	-
nr 114, s. 142	18.02.1390	Agnieszka, żona Hugo z Harewood, z Blyth	rycerstwo	2,03	+	-	+	+	-
nr 105, s. 135	14.09.1390	Joanna, wdowa po Wilhelmie Colville, rycerzu	rycerstwo	0,5	-	+	+	+	-
nr 119, s. 146.	potwierdzenie 20.01.1391	Elena, żona Marmaduka Thweng z Cornborough	rycerstwo	7,46	-	-	-	-	-
nr 139, s. 165	22.10.1391	Agnieszka z Lockton	Rycerstwo	0,12	+	+	-	+	-
nr 122, s. 149	29.09.1391	Malgorzata, wdowa po Panu Wilhelmie z Aldborough, rycerzu	rycerstwo	31	+	+	+	-	-
nr 146, s. 180	03.02.1392	Matylda, wdowa po Wilhelmie Benetsomie	mieszczanstwo	3,72	+	+	+	+	-
nr 157, s. 196	4.05.1394	Joanna, wdowa po Janie Laburn z Yorku	brak danych	-	+	+	-	-	-
nr 160, s. 201.	Potwierdzenie 29.08.1394	Maria Roos (z d. Orrebys)	rycerstwo	30,14	+	+	+	+	+
nr 172, s. 221.	3.07.1398	Alicja Mustardmaker z Ripon	mieszczanstwo	-	+	-	-	-	-

nr 171, s. 219	31.01.1398	Małgorzata z Knaresborough	mieszczan- stwo	0,12	+	+	+	+	-	-
nr 176, s. 240	17.09.1398	Agnieszka, żona Wilhelma Bird z Beverley	brak danych	-	+	-	-	-	-	-
nr 196, s. 265	1.12.1400	Joanna, niegdys żona Donalda z Hazlerigg	rycerstwo	13,89	-	-	+	+	-	-
nr 199, s. 270	3.09.1400	Izabella Persay z Yorku	brak danych	0,44	+	+	+	+	-	+
nr 188, s. 258	27.05.1400	Małgorzata Plays, żona Wilhelma Plays, rycerza	rycerstwo	0,18	-	-	+	+	-	+

Bibliografia

Źródła drukowane

Testamenta Eboracensia or Wills registered at York. Illustrative of the history, manners, language, statistics, &c., of the province of York from the year 1300 downwards, eds. J. Raine, J. William, vol. 1, London 1836.

Literatura przedmiotu

Adamska A., *Od łaciny do języków wernakularnych i z powrotem. Język dokumentu średniowiecznego w świetle nowszych badań* [w:] *Kultura pisma w średniowieczu: znane problemy, nowe metody*, t. 2, red. A. Adamska, P. Kras, Lublin 2013, s. 51–99.

Adamska A., *Stąd do wieczności. Testament w perspektywie piśmienności pragmatycznej na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2013, R. 61, nr 2, s. 185–200.

Aries E., *Człowiek i śmierć*, Warszawa 1989.

Bell S.G., *Medieval Women Book Owners: Arbiters of Lay Piety and Ambassadors of Culture* [w:] *Women and Power in the Middle Ages*, eds. M. Carpenter Erler, M. Kowaleski, Athens 1988, s. 742–768.

Bennett H.S., *Life on The English Manor (a Study Of Peasant Conditions 1150–1400)*, Cambridge 1938.

Bennett J.M., *Ale, Beer, and Brewsters in England: Women's Work in a Changing World, 1300–1600*, Oxford 1996.

Broadberry S., Campbell B.M.S., van Leeuwen B., *English Medieval Population: Reconciling Time Series and Cross Sectional Evidence*, 2010.

Burke J., *A genealogical and heraldic history of the commoners of Great Britain and Ireland enjoying territorial possessions or high official rank, but uninvested with heritable honours*, vol. 2, London 1836.

Chojnacki S., *Dowries and kinsmen in early Renaissance Venice*, „Journal of Interdisciplinary History” 1975, vol. 4, s. 571–600.

Cokayne G.E., *The complete peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain, and the United Kingdom: extant, extinct, or dormant*, vol. 1, London 1910.

Coss P.R., *An age of deference* [w:] *A Social History of England 1200–1500*, eds. R. Horrox, W.M. Ormrod, Cambridge 2006.

Coss P.R., *The Knight in Medieval England, 1000–1400*, Stroud 1995.

Coulton G.G., *Panorama średniowiecznej Anglii*, Warszawa 1976.

- Dobson R.B., *Church and Society in the Medieval North of England*, London–Rio Grande 1996.
- Drake F., *Eboracum, or, The history and antiquities of the city of York, from its original to the present times: together with the history of the cathedral church, and the lives of the archbishops of that see, from the first introduction of Christianity into the northern parts of this island, to the present state and condition of the magnificent fabrick: collected from authentick manuscripts, publick records, ancient chronicles, and modern historians: and illustrated with copper plates: in two books*, London 1736.
- Elspeeth V., *The English Fur Trade in the Later Middle Ages*. Oxford 1966.
- Encyclopedia of Medieval Dress and Textiles of the British Isles, c. 450–1450*, eds. G.R. Owen-Crocker, E. Coatsworth, M. Hayward, Leiden 2012.
- Feliu G., *Money and Currency [w:] Money and Coinage in the Middle Ages*, ed. R. Naismith, Boston 2018, s. 21–40.
- Fox P.A., *Great Cloister: A Lost Canterbury Tale: A History of the Canterbury Cloister, Constructed 1408–14, with Some Account of the Donors and Their Coats of Arms*, Oxford 2020.
- Fox Bourne H.R., *English Merchants: Memoirs in Illustration of the Progress of British Commerce*, London 1886.
- Friedman J.H., *Northern English Books, Owners and Makers in the Late Middle Ages*, New York 1995.
- Fryde E.B., *The Wool Accounts of William de la Pole: a Study of Some Aspects of the English wool trade at the start of the Hundred Years' War*, York 1964
- Given-Wilson Ch., *The English Nobility in the Late Middle Ages: The Fourteenth-century Political Community*, London–New York 2003.
- Goldberg P.J., *Lay Book Ownership in Late Medieval York: The Evidence of Wills*, „The Library” 1994, Issue 3, s. 181–189.
- Goldberg P.J., *Women, Work, and Life Cycle in a Medieval Economy: Women in York and Yorkshire c. 1300–1520*, Oxford 1992.
- Helmholz R.H., *Married Women's Wills: Probate, Property, and Piety in Later Medieval England [w:] Wife and Widow in Medieval England*, ed. S.S. Walker, Ann Arbor 1993.
- Hope W.H., *In the English medieval drinking bowls called Mazers [w:] Archaeologia: Or Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity*, vol. 50, London 1887, s. 8–193.
- Jones S.R., *York: the making of a city. 1068 – 1350*, Oxford 2013.

- Keiser G.R., *Lincoln Cathedral Library MS. 91: Life and Milieu of the Scribe*, „Studies in Bibliography” 1979, vol. 32, s. 167–190.
- Labarge M.W., *A small sound of the Trumpet. Women in Medieval Life*, Boston 1986.
- Lewis K.J., *Female life-writing and the testamentary discourse: women and their wills in later medieval England* [w:] *Medieval women and the Law*, ed. J. Menuge, Woodbridge 2003, s. 57–75.
- Liddy J.H., *Domestic Objects in York, c.1400–1600: Consumption, Neighbourhood and Choice*, York 2015.
- Liddy L., *Affective Bequests: Creating Emotion in York Wills, 1400–1600* [w:] *Understanding Emotions in Early Europe*, eds. M. Champion, A. Lynch, Turnhout 2015, s. 273–290.
- Manikowska H., *W poszukiwaniu źródła „totalnego”. Najważniejsze kierunki badań nad testamentami ludności miejskiej w XIII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, R. 68, nr 1, s. 19–35.
- Marciniak-Kajzer A., *Rzeczy ludzi średniowiecza. W domu*, Łódź 2020.
- Maślankiewicz K., *Kamienie szlachetne*, Warszawa 1960.
- Miller E., *Medieval England: Towns, Commerce and Crafts, 1086–1348*, New York 1995.
- Morrison S.S., *Women Pilgrims in Late Medieval England: Private Piety as Public Performance*, London 2000.
- Nodl M., *Středověký testament jako abnormalita* [w:] *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití. Sborník příspěvků z konference uspořádané 30. listopadu 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem Akademie věd České republiky*, red. K. Jišová, E. Doležalová, Praha 2006, s. 73–86.
- Nodl M., *Średniowieczny testament jako anomalia* [w:] *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej (XIII–XIX wiek)*, red. M.R. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa 2010, s. 149–160.
- Old Yorkshire*, ed. W. Wheeler, Leeds 1885.
- Owen-Crocker G.R., *Pomp, Piety, and Keeping the Woman in Her Place: The Dress of Cnut and Aelgifu-Emma* [w:] *Medieval Clothing and Textiles*, vol. 1, eds. R. Netherton, G.R. Owen-Crocker, Woodbridge 2015, s. 41–52.
- Palliser D.M., *Medieval York: 600–1540*, Oxford 2014.
- Palmer C.F., *The Friar Preachers, or Black Friars of York*, „Yorkshire Archaeological Journal” 1881, vol. 6. s. 396–419.
- Pastoureau M., *Średniowieczna gra symboli*, Warszawa 2006.

- Pastoureau M., *Życie codzienne we Francji i Anglii w czasach rycerzy Okragłego Stołu*, Warszawa 1983.
- Power E., *Medieval Women*, Cambridge 2012.
- Raine J., *Historic Towns: York*, London 1893.
- Richardson D., Everingham K.G., *Plantagenet Ancestry: A Study in Colonial And Medieval Families*, vol. 1, Salt Lake City 2011, s. 87.
- Rock D., *The Church of our Fathers as Seen in St. Osmund's Rite for the Cathedral of Salisbury: With Dissertations on the Belief and Ritual in England Before and After the Coming of the Normans*, vol. 3, London 1852.
- Szczeniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1995.
- Sheehan G., *Medieval Yorkshire towns: people, buildings and spaces*, Edinburgh 1998.
- Sheehan M.M., *The will in medieval England, from the conversion of the Anglo-Saxons to the end of the thirteenth century*, Toronto 1963.
- Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2003.
- Spedding A.J., *My Testament in Englisshe Tonge': A study in the use of the vernacular in medieval wills*, Birmingham 2010.
- Swanson H., *Medieval British Towns*, London 1999.
- Tate G., *The History of the Borough, Castle, and Barony of Alnwick*, vol. 1, Alnwick 1866.
- Tavormina M.T., *Henry of Lancaster. The Book of Holy Medicines [w:] Cultures of Piety: Medieval English Devotional Literature in Translation*, eds. A.C. Bartlett, T.H. Bestul, New York 2018, s. 19–40.
- The North Riding Record Society for the Publication of Original Documents Relating to the North Riding of the County of York*, vol. 2, ed. R. Bell Turton, London 1895.
- The Parliamentary Representation of the County of York 1258–1832*, vol. 1, ed. A. Gooder, Wakefield 1935.
- The Yorkshire Archaeological and Topographical Journal*, vol. 10, London 1889.
- Thirteenth Century England: Proceedings of the Newcastle Upon Tyne Conference, 1985*, eds. P.R. Coss, S.D. Lloyd, Woodbridge 1986.
- Thornton M., *History and Topography of Yorkshire*, vol. 1–2, Beverley 1856.
- Transactions of the Leicestershire Architectural and Archaeological Society*, vol. 7, Leicester 1891.

- Turnau I., *Słownik ubiorów: tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999.
- Ward J., *Women in England in the Middle Ages*, London–New York 2006.
- Ward J., *Women in Medieval Europe 1200–1500*, New York 2016.
- Wareing Bardsley Ch., *A dictionary of English and Welsh surnames, with special American instances*, London 1901.
- Webb D., *Medieval European Pilgrimage, c.700- c.1500*, New York 2002.
- Wells-Furby B., *Aristocratic Marriage, Adultery and Divorce in the Fourteenth Century: The Life of Lucy de Thweng*, Woodbridge 2019.
- Women, Agency and the Law, 1300–1700*, eds. B. Kane, F. Williamson, New York 2013.
- Woolgar C.M., *The Culture of Food in England, 1200–1500*, New Haven–London 2016.
- Yoshikawa N.K., *Holy Medicine and Diseases of the Soul: Henry of Lancaster and Le Livre de Seyntz Medicines*, „Medical History” 2009, vol. 53, s. 397–414.

Abstract

Material culture in the 14th-century wills of women in Yorkshire

The wills of Yorkshire women from the 14th century were drawn up on the basis of a commonly used form. The content was divided into two parts: the first one included legates for religious purposes (*ad pias causas*) and records concerning the burial of a given testator. The second part concerned distributing the assets among relatives or people close to the testator. This section usually included detailed lists of objects used by 14th-century residents of the county and the city of York. The sums of money or items bequeathed by the testators constitute a testimony to the material position of the aforementioned women. In their wills, wealthier women donated money, jewellery, precious items made of silver, books, and clothes. Whereas, documents belonging to poorer women resemble an inventory of household items. There are also many records of livestock or products related to agricultural holdings. The descriptions included in wills indicate a great variety of items described as precisely as possible. These documents explain the material culture of the upper classes of 14th-century Yorkshire residents.